

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет



№ 5, 2011 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 330.142

Г. Л. Ступнікер,
к. е. н., доцент кафедри економіки та управління,
ВСП Інститут безперервної фахової освіти
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

Анотація. Формування інтелектуального капіталу залежить від якості інтелектуальних ресурсів, які використовуються у поєднанні з фінансовими та матеріальними ресурсами. Величина інтелектуального капіталу визначається на основі капіталізації наднормативного прибутку, що отримує підприємство в процесі виробничо-господарської діяльності за рахунок наявності в нього сукупності конкурентних переваг. Управління інтелектуальним капіталом здійснюється за людською, технологічною та ринковою складовими.

Ключові слова: інтелектуальні ресурси, наднормативний прибуток, інтелектуальний капітал, капіталізація, економічна діагностика.

Annotation. Forming of intellectual capital depends on quality of intellectual resources which are used in combination with financial and material resources. The size of intellectual capital is determined on the basis of capitalization of additional income that an enterprise receives in the process of production activity due to its competitive advantages. Intellectual capital management is carried out by human, technological and market components.

Key words: intellectual resources, additional income, intellectual capital, capitalization, economic diagnostics.

Вступ. Стратегічний розвиток вітчизняних підприємств можливий за умови досягнення ними високої конкурентоспроможності, вирішальним фактором якої є активна спрямованість виробних структур на інноваційно-інтелектуальну діяльність. У цьому зв'язку все більшої актуальності набуває концепція інтелектуального капіталу (далі – ІК), що ґрунтується на зростаючій ролі інтелектуальних ресурсів, які використовує підприємство в процесі економічної діяльності. Ефективне використання таких ресурсів дозволяє значно підвищити якість персоналу, інформації, нових управлінських технологій та виробничих інновацій, що є обов'язковою складовою економічної політики сучасного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день в Україні питання щодо сутності і структури інтелектуального капіталу є дискусійними, в наявних дослідженнях недостатньо обґрунтована концепція його формування і розвитку. Серед вітчизняних науковців окремі аспекти інтелектуального капіталу висвітлені в працях О. Бервено, О. Бутнік-Сіверського, І. Журавльової, С. Плященко, О. Кендлохова, О. Лапіна, Н. Маркової, О. Стрижак, С. Легенчук, А. Чухно. Більшість дослідників розглядає макроекономічні проблеми функціонування ІК, в контексті результатів зарубіжних досліджень. Доволі розповсюдженим є отождення ІК виключно з певною його складовою - людським капіталом, інтелектуальною власністю чи гудвілом. Крім того, сучасна вітчизняна наука розглядає економічну категорію «інтелектуальний капітал» переважно з правової або філософської точки зору, лишаючи поза увагою процеси управління ІК на промислових підприємствах.

Метою статті є обґрунтування необхідності управлінського підходу до вирішення завдання щодо ідентифікації, аналізу та оцінки формують складових інтелектуального капіталу на основі системи його економічної діагностики. Зокрема, запропонувати рекомендації щодо розробки системи управління процесами формування та подальшої реалізації ІК на вітчизняних промислових підприємствах.

Вклад основного матеріалу. В умовах постіндустріальної економіки інтелектуалізація виробництва притаманна не лише підприємствам високотехнологічних галузей; також підвищується інноваційний рівень підприємств промисловості. Фінансування інноваційних проектів, підтримка ефективної маркетингової політики, яка сприяє освоєнню нових ринків, потребує значних інвестицій не лише в основний капітал, а й активізує капітальні вкладення в нематеріальні активи. Це призводить до зростання значимості факторів, пов'язаних із функціонуванням інтелектуального капіталу. Багатоаспектність підходів до вивчення сутності ІК є свідченням суперечливості цього поняття, обумовленого тим, що учасники дискусії підходять до його визначення з різних позицій. Автор визначає інтелектуальний капітал як величину капіталізованого наднормативного прибутку, що отримує підприємство в процесі виробничо-господарської діяльності за рахунок наявності в нього конкурентних переваг, обумовлених людською, технологічною та ринковою складовими цього капіталу [1].

За економічною сутністю технологічний капітал являє собою сукупність нематеріальних активів, формалізованих з бухгалтерської точки зору, вартість яких залежить від результатів науково-технічної діяльності підприємства, його інноваційної політики та рівня використання інформаційних технологій. Зважаючи на те, що можливості відображення інтелектуальних активів обмежені бухгалтерськими стандартами, технологічний капітал відображає лише незначну частину всього ІК підприємства. Тому більша частина ІК розподілена між людською та ринковою складовою, вартість яких не враховано в балансах підприємств.

Виявити наявність конкурентних переваг, носієм яких є персонал компанії, що має унікальні знання і навички, здібний до їх використання на практиці, можливо тільки у випадку їх активного використання. Професійна діяльність менеджерів здійснюється відповідно до їх індивідуальних якостей і формується знаннями, навичками, досвідом, діловою репутацією. Індивідуальні якісні характеристики, що включають не тільки професійні, але й особисті якості адміністративних менеджерів і фахівців, та використання яких здатне надати продукції підприємства унікальні споживчі характеристики, формують людський капітал.

Його визначальною особливістю є те, що здатність персоналу до інноваційної діяльності, його інтелектуальна активність та стратегічно орієнтоване мислення відіграє ключову роль у формуванні інтелектуального капіталу підприємства. Особливість людського капіталу полягає також у тому, що він практично єдиний серед усіх складових ІК не належить підприємству на правах власності, оскільки є невіддільним від його носія. Саме тому вимірювання величини людського капіталу і управління його вартістю пов'язане з певними труднощами.

Доволі поширеною є позиція, згідно з якою людський капітал не може бути відображений у звітності, оскільки не належить організації на правах власності. Але, виходячи з того, що однією з визначальних особливостей оцінних характеристик є умова, за якої ринкова вартість об'єкта оцінки визначається лише на певний період, таке твердження може бути піддане сумніву. При оцінюванні людського капіталу в складі ІК можливе допущення, що людський ресурс, який використовується підприємством у господарській діяльності протягом певного часу, виступає частиною його інтелектуального капіталу не в якості конкретних осіб, відносно яких дійсно не застосовні варіанні характеристики.

Людський капітал є засобом товарної виміру саме сукупності знань, навичок, досвіду та компетенцій, якими володіє персонал підприємства, спроможний до інноваційних (технологічних та управлінських) нововведень. З урахуванням даного допущення стає можливим визначення періоду включення людського капіталу до

складу інтелектуального капіталу. Він може бути розрахований як термін дії контрактів, які було укладено з найманим персоналом, і є умовно гарантованим періодом, протягом якого підприємство може задіяти у виробничо-господарській діяльності даний вид капіталу. Разом з тим, необхідно зазначити, що основна відмінність між людським та фізичним капіталом полягає в тому, що людський капітал не може бути об'єктом купівлі-продажу, тому на ринку праці за його використання встановлюється «рента» у вигляді заробітної платні.

Більш того, масо підстави стверджувати, що при формуванні людської складової ІК діє ринковий механізм, за рахунок якого перерозподіляється частина доданої вартості, забезпечуючи при цьому підвищення норми прибутку на підприємстві. Проявом вторинного ефекту, який підвищує капіталізацію підприємства, є використання висококваліфікованого персоналу і передових технологій, яке в цілому забезпечує одержання інтелектуальної ренти. Наявність такої ренти у промислових підприємств свідчить про їх високоєфективну господарську діяльність [2].

Ринкову складову ІК підприємства пропонується вимірювати на основі величини його управлінського гудвілу, який, на відміну від бухгалтерського, утворюється не в момент продажу компанії, а в процесі реалізації конкурентоспроможної продукції діючого підприємства. Відносини підприємства із зовнішнім середовищем і його ключовою складовою – клієнтами – можуть виступати ринковим капіталом, який в якості ділової репутації підприємства часто ототожнюється з гудвілом. У більшості випадків гудвіл оцінюється при операції купівлі-продажу підприємства, але в такому випадку вартість гудвілу, як правило, має величину, що формується як кінцевий результат цієї процедури. Проте, оцінка гудвілу повинна здійснюватися безпосередньо в процесі управління вартістю інтелектуального капіталу підприємства, бо таким чином підвищується якість управлінських рішень, прийнятих до моменту його продажу.

Вимірювання цінності, що мають інтелектуальні активи підприємства, проводиться з метою визначення їх впливу на величину інтелектуального капіталу, подальшого управління ними у поєднанні з іншими ресурсами – і фінансовими, і матеріальними. Все це вимагає створення на підприємстві системи управління інтелектуальним капіталом, тому подальші дослідження стосовно функціонування ІК промислового підприємства повинні здійснюватися у напрямку розробки механізму економічної діагностики інтелектуального капіталу, методи якої істотно доповнюють традиційну методологію економічного аналізу.

При проведенні діагностики комплексний аналіз супроводжується експертними оцінками вартості не лише наявних, а і потенційних ресурсів, проведенням їх порівняльної характеристики, врахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, що особливо актуально в умовах нестабільності, невизначеності та змінності ринкового середовища в Україні. В процесі діагностики проводиться розпізнавання стану об'єкта за прямими та непрямими ознаками. Конкурентоспроможність підприємства обумовлена групою чинників, під впливом яких воно отримує вищу норму прибутку на вкладений капітал, ніж у підприємств аналогічної галузі, тобто потенційних конкурентів. Більшість показників конкурентоспроможності у вартісному виразі не відображаються в бухгалтерському обліку, оскільки вони не являються активами у традиційному розумінні цієї категорії. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває визначення економічної діагностики як процесу оцінки стану економічних об'єктів в умовах неповної інформації [3].

За нашим переконанням, найбільш ґрунтовним є визначення економічної діагностики як процесу комплексної оцінки результатів господарської діяльності підприємства на основі економічних показників, що надають кількісну та якісну характеристику досліджуваних процесів. При цьому найбільш важливим є те, що причинно-наслідкові зв'язки, на яких заснована економічна діагностика, вивчаються на базі результатуючих (узагальнюючих) і факторних (часткових) показників, які взаємозалежать і доповнюють один одного.

Водночас необхідно зауважити, що при проведенні діагностики стану сучасного підприємства, більшість спеціалістів застосовують показники або суто монетарного характеру – фінансової стабільності, ліквідності, ділової активності, платоспроможності; або ж, навпаки, акцентують увагу лише на якісних критеріях, як у випадку діагностики конкурентного середовища, конкурентоспроможності підприємства та продукції і т.п. Але такі однобічні підходи значно звужують аналітичні й оціночні можливості діагностики.

Економічного змісту поняття діагностики набуває у випадку реалізації під час її проведення як функції оцінки, так і функції аналізу, в результаті чого створюється інформаційна основа для прогнозування розвитку підприємства в майбутньому, що справляє істотний вплив на якість управлінських рішень.

Інтегральна оцінка інтелектуального капіталу підприємства ґрунтується на виборі інструментарію оцінки. Існуючі методики, що дозволяють визначити величину ІК підприємства, мають в основному стратегічне спрямування. Найбільш відомий фінансовий підхід до встановлення розміру ІК, створеного на підприємстві, запропонований американським вченим Д. Тобіном [4]. Наявність ІК встановлюється шляхом зіставлення ринкової вартості акціонерного капіталу і балансової вартості активів. Високе значення коефіцієнта q відповідає значній величині ІК у порівнянні з фізичним капіталом і свідчить про здатність підприємства отримувати вищий прибуток завдяки тому, що воно має переваги нефінансового характеру, які й є проявом наявності в підприємстві інтелектуального капіталу.

У той же час цей метод, на нашу думку, має певні обмеження для застосування для значної кількості вітчизняних підприємств. До найвагомішого аргументу, що спричинює обмеженість застосування ринкової вартості при розрахунку величини ІК, варто віднести сумнівність ринкової капіталізації корпоративного сектора вітчизняної промисловості. Причину такого становища вбачаємо в тому, що основна кількість підприємств є корпоративними утвореннями лише за формальними ознаками, оскільки в обігу фондового ринку перебувають акції небагатьох акціонерних товариств, попит на ці акції низький, а власникам акцій дивіденди не виплачуються. Таким чином, механізми фондового ринку, що дозволяють залучити додаткові фінансові кошти для розвитку, стосовно переважної більшості вітчизняних підприємств не діють.

Входячи з досвіду оціночної діяльності в Україні, на практиці найчастіше застосовуються два методи оцінки компаній — метод дисконтування грошових потоків і порівняльний метод. Фінансові інвестори зазвичай віддають перевагу першому, тоді як промислові інвестори схильні до застосування другого, оскільки він дає більш консервативну оцінку активів. Головною перевагою методу капіталізації доходу є те, що він дозволяє врахувати ризики галузі та підприємства. Певним недоліком методу дисконтування грошових потоків є проблема коректності прогнозів грошового потоку на кілька років вперед. Крім того, найбільш спірним питанням є вибір ставки дисконту, для розрахунку якої необхідно оцінити безризикову ставку доходу, коефіцієнт кореляції між капіталом компанії, капітал якої підлягає оцінюванню, і ринком, а також середньогалузеву прибутковість.

З огляду на дані чинники, автором пропонується розраховувати величину ІК промислових підприємств на підставі чинників, що характеризують прибутковість власного капіталу:

$$IK = \frac{\Delta\Pi}{R} = \frac{BK \times (НП_{вк} - НП_{н})}{R}$$

де $\Delta\Pi$ – наднормативний прибуток;

R – ставка капіталізації;

BK – власний капітал;

$НП_{вк}$ – прибутковість власного капіталу;

$НП_{н}$ – нормативна (середньогалузева) прибутковість власного капіталу.

Окремого обґрунтування потребує величина ставки капіталізації, що застосовується у розрахунках величини ІК. Її величина повинна враховувати середнє значення доходності банківських депозитів за умови альтернативного розміщення капіталу не у виробничій, а у фінансовій сфері та бути відповідною ціні залучення власного капіталу підприємства. Зважаючи на це, спеціалісти вважають прийнятним встановити її значення на рівні 23-25 % [5].

За таких умов формування та подальше використання ІК, що створюється на підприємствах, які мають норму прибутковості власного капіталу ($НП_{вк}$), вищу за нормативну по галузі, є дійовим інструментом підвищення конкурентоздатності підприємства. Не зважаючи на певні протиріччя у встановленні порядку визначення коефіцієнтів капіталізації, на сьогоднішній день метод надмірних прибутків має найбільш широке розповсюдження в оціночній практиці, оскільки він дозволяє поєднати переваги двох основних оціночних підходів – як дохідного, так і порівняльного.

Здійснення процесу управління ІК відбувається на двох основних рівнях, основні етапи яких викладено в табл. 1.

Таблиця 1.
Характеристика системи управління інтелектуальним капіталом підприємства

Етап	Сутність	Процедури	Центр відповідальності
1	Аналіз факторів впливу на структурні складові	1.1. Визначення структурних елементів ІК і оцінка рівня їх впливу на його величину	Аналітична служба економічного відділу

	інтелектуального капіталу	1.2. Систематизація показників вимірювання структурних складових ІК	Економічний відділ Технічний відділ Відділу маркетингу Відділ розвитку персоналу
2	Планування, організація і контроль використання технологічного капіталу підприємства	2.1. Правовий захист і охорона та комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності	Технічний відділ Юридичний відділ
		2.2. Управління інвестиціями в нематеріальні активи	Фінансовий відділ
		2.3. Удосконалення обліку нематеріальних активів	Бухгалтерська служба Фінансового відділу
3	Формування ринкового капіталу	3.1. Управління персоналом	Відділ розвитку персоналу
		3.2. Управління діловою репутацією	PR-служба Маркетинговий відділ
		3.3. Управління збутом продукції	Маркетинговий відділ
		3.4. Управління інноваціями	Технічний відділ Економічний відділ
4	Управління інтелектуальним капіталом	4.1. Комплексна взаємодія всіх етапів і процедур	Директор зі стратегічного розвитку

На першому - адміністративному - рівні розробляються процедури управління вартістю ІК : уточнюються списки об'єктів системи моніторингу ІК, встановлюються центри відповідальності (складається перелік організаційних ланок); проводиться закріплення відповідних функцій за елементами організаційної структури, визначаються терміни і відповідальні за підтримку і актуалізацію інформації.

На другому – виконавчому - рівні розробляються системи регламентуючих документів. Зокрема, зводяться воедино у відповідне Положення розроблені процедури, правила, терміни і призначаються відповідальні за реалізацію системи оцінки і управління вартістю ІК, а також формулюються вимоги до форм управлінської звітності.

Висновки. Таким чином, в процесі ухвалення стратегічних управлінських рішень, здійснюється аналіз і прогноз зміни величини ІК підприємства. Очікуваними результатами від впровадження системи управління інтелектуальним капіталом є створення необхідної інформаційно-аналітичної бази для вирішення практичних питань щодо стратегічного розвитку підприємства. Активізація наукових досліджень у напрямку розробки організаційного механізму щодо моніторингу ІК є одним із ключових завдань, вирішення якого потребує методологія стратегічного управління інтелектуальним капіталом сучасного підприємства. З метою зростання ефективності діяльності вітчизняних підприємств необхідно активізувати постійний управлінський вплив, що базується на інноваційній основі, на фактори формування інтелектуального капіталу.

Список використаних джерел

1. Ступнікер, Г. Формування і оцінка інтелектуального капіталу підприємства [Текст] / Ганна Ступнікер // Економічний аналіз : збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. – Тернопіль : Видавництво ТНЕУ «Економічна думка», 2010. – Випуск 5. – С. 189-192.
2. Федулова Л. Перспективи інноваційно-технологічного розвитку промисловості України / Л. Федулова // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 24–36.
3. Раєвнева Е. В. Теоретические основы диагностики: подходы, принципы, методы / Е. В. Раєвнева // Экономика : проблемы теории и практики : сб. научн. трудов. Вып. 201 : В 5 т. Том I. – Днепропетровск : ДНУ, 2005. – 298 с.
4. Кулик А.Б. Застосування моделі Тобіна для аналізу економічних процесів в Україні/ А. Б. Кулик, Д. Г. Хохлич // Фінанси України. – 2010. – №9. – С.37-48.
5. Терещенко О.О. Ставка дисконтування у прийнятті фінансово-інвестиційних рішень / О.О. Терещенко // Економіка України. – 2010. – №9. – С.77-88.

Стаття надійшла до редакції 17 травня 2011 року.



ТОВ "ДКС Центр"